

Hluboko pod kůží

Jan Váňa

**Chimamanda Ngozi
Adichieová**
Purpurový ibišek
přeložil Petr Štádl
Host, Brno 2021

Nigerijská spisovatelka Chimamanda Ngozi Adichieová vešla ve známost u českých čtenářů a čtenářek svým dosud nejpropracovanějším opusem *Amerikána* (Host, 2017), v němž rozvíjí částečně autobiografický příběh původem africké ženy, která je ve své nové americké domovině poprvé v životě nucena řešit barvu své kůže a s ní související společenské vyloučení. V anglickém originálu vyšla *Amerikána* deset let po autorčině románovém debutu, *Purpurovém ibišku*, s nímž se letos můžeme setkat opět díky překladu Petra Štádlera. Právě *Purpurovým ibiškem* na sebe Adichieová upozornila na mezinárodní scéně jako na autorku schopnou citlivě propojit působivé vyprávění s důležitým společenským sdělením. Vedle prostředního z trojice románů *Půl žlutého slunce* (BB/art, 2006, nově Host, 2021) a dosud nepřeložené sbírky povídek *The Thing Around Your Neck* uplatňuje Adichieová své vypravěčské umění

v esejích a společenskokritických úvahách. Vedle již zmíněného tématu etnické různosti se angažuje především jako feministka, přičemž se v první řadě snaží tento pojem očistit od nánosu negativních významů, jež se na něj během let nabalily jako výsledek účelově zkratkovitých (dez)interpretací. Z pohledu autorky je účelem feminismu jednoduše prohlubování mezilidské sounáležitosti a vzájemného respektu bez ohledu na pohlaví nebo původ. Feminismus v jejích očích spíše staví mosty než hloubí zákopy.

Otec bůh

Podobně jako v *Amerikáně*, i v *Purpurovém ibišku* Adichieová zdůrazňuje nezvratnost a osudovost společenských norem, které se nám zaryjí tak hluboko pod kůží, až se stanou součástí nás samých. V autorčině debutu jsou to hlavně konvence spojené s „údělem ženy“ a snadností, s jakou ženy tento úděl přijímají. Příběh se točí kolem rodin bohatého nigerijského továrníka a mediálního magnáta Eugena Achikeho a jeho sestry Ifeomy, jež vyučuje na univerzitě v oblastním městě Nsukka. Očima patnáctileté vypravěčky Kambili, Eugenovy dcery, sledujeme intimní život rodiny na pozadí kloktu velkých dějin. Politické incidenty a korupční aféry, jež jsou ve stále se ještě rodící nigerijské demokracii (podobně jako u nás) na denním pořádku, tvoří kulisy Kambilina života skrze titulky ranních novin a příležitostné návštěvy mužů v černých oblecích u otce v kanceláři. Kambili a její starší bratr Jaja jsou vedeni Eugenovou přísnou patriarchálně katolickou výchovou k tomu, aby neustále projevovali vděk za své výsadní postavení ve společenském žebříčku. Zatímco její spolužáci tráví přestávky vykecáváním se na školním dvoře, Kambili

využívá každou volnou chvíli ke zlepšování prospěchu, aby tak vyjádřila poslušnost a lásku k otci a zároveň ke křesťanskému Bohu, neboť tito se pro ni slívají v jedinou trestající a odměňující entitu. Průzračnost a křehkost, s níž Adichieová vyjadřuje Kambiliny city vůči dogmatickému otci, je dechberoucí. Čtenář může mít často dojem, že se mu román rozsype pod rukama. Zároveň je ale vždy patrná *závažnost* náboženských tradic a konvencí, které jako skutečná závaží táhnou osudy rodinných příslušníků ke dnu jako tunové kotvy.

Stejně jako ostatní náctiletí, i Kambili naplno prožívá překotnost svého duševního a tělesného zrání. Adichieová zde zručně využívá perspektivy dívky nacházející se na rozhraní mezi dětským a dospělým světem. Zatímco Kambili cítí ke své rodině vroucí lásku a svého otce uctívá jako posvátnou autoritu, zároveň si začíná klást otázky po smyslu následování takové autority. Takřka totalitní výchova, jíž se Kambili s Jajou podřizují, obzvláště vynikne na návštěvě u svobodomyšlné a vzdělané tety Ifeomy a jejich dětí. Neteř a bratrance se vzájemně handrkují, občas ironicky odseknou matce, ale panuje mezi nimi otevřená atmosféra sdílení a důvěry. Jejich křesťanství tu má spoustu odstínů, nezahrnuje jen poslušnost a tichou modlitbu. Silným momentem v životech Kambili a Jaji je například to, že u své tety poprvé v životě stráví noc pod jednou střechou s dědečkem, Eugenovým otcem, kterého jim jakožto nevěřícího pohana Eugene téměř zakázal vidat. Později se to Eugene dozví a obě děti podrobí brutálnímu trestu, aby je ovšem hned vzápětí zahrnul péčí a láskou. V těchto mnohdy paradoxních a rozporných projevech postav můžeme spatřovat největší sílu psaní Adichieové. Autorka se totiž

nesoustřeďuje na jasné pojmenování zla nebo útlaku. Naopak ukazuje, jak je mocenské jednání těsně provázané s intimitou a vnitřním prožíváním, jež nacházejí uplatnění v konkrétních situacích a v nejednoznačném proudu zkušenosti všedního dne. V této nejednoznačnosti se Kambili pokouší hledat vlastní cestu, která nepřítaká náboženskému fanatismu, ale zároveň zcela neodvrhne boží — a otcovskou — milost.

Jiný příběh

S nejednoznačností souvisí i autorčin záměr vyhnout se tomu, co nazývá „nebezpečí jednoho příběhu“ Afriky. Adichieová tvrdí, že západní média omílají stále dokola populární verzi Afriky jakožto neutěšené pouště zmítané nesmyslnými lokálními válkami a obývané vyhladovělými, nemocnými a pologramotnými chudáky. Kambilina rodina je naproti tomu vzdělaná a bohatá. Eugenem financovaný deník se zapojuje do progresivního boje za otevřenější a demokratickou Nigérii. Ifeoma je všestranně nadaná intelektuálka, která se vedle péče o tři děti angažuje pro rozvoj svobodné diskuse na univerzitě. Autorka důvtipně proplétá britskou koloniální tradici s tradicí nigerijskou. Nejde jen o duchovní boj křesťanů a „pohanů“, ale také o boj stále zakořeněného koloniálního paternalismu s postkoloniální otevřeností nebo importované západní „civilizovanosti“ a místní kultury. Nelze přesvědčivě říct, která z těchto vrstev je špatná a měla by se odvrhnout. O takové radikální řešení se pokoušejí některá politická uskupení, s nimiž se Kambili setkává jen zprostředkovaně a zdálky. Adichieová místo toho ukazuje, že snaha vyrvat nějakou tradici i s kořeny je nejen nesmyslná, ale především nemožná, protože tradice se ve vrstvách usazují v každodenních pohybech našich těl a v představách o tom, co považujeme za samozřejmé. Toto vrstvení je výstižně zachyceno ve vztahu Eugena vůči rodině a jeho klanové komunitě. Postava blahosklonného tyрана, který se stará o své okolí, dokud je po jeho, respektive boží vůli, není jen praktickou aplikací metody cukru a biče. Za lítostí nad brutálními tresty, jimiž Eugene

Adichieová zdůrazňuje nezvratnost a osudovost společenských norem

trýzní ženu a děti, sledujeme upřímné emoce člověka svázaného svou životní nutností. Když Kambilin otec říká, že z ní „vyžene ďábla“, zatímco její ochablé tělo zahrnuje kopanci, tak je bytostně přesvědčen, že nekope do své dcery, ale právě do onoho „ďábla“. Po vykonání exorcismu následně tiskne v náručí svou dceru, pro niž, jak věří, právě vykonal to nejlepší, co jako milující otec mohl.

Barvy a vůně jazyka

Pro *Purpurový ibišek* je příznačná bohatost zobrazeného a současně uměřenost ve vyjadřovacím stylu. Vypravěčka si nepotrpí na dramatické popisy scén. Svět, svůj vnitřní i ten kolem sebe, ohledává pokorně, až plaše, aniž by se ovšem vzdávala touhy po objevování. Nigerijská kultura je skrz naskrz prošívaná barvami a vůněmi, jimiž se Kambili někdy nechá unášet, zatímco jindy se zajímá spíše o ceny plodin na trhu. Adichieová používá v přímé řeči výrazy z igboštiny, tedy jazyka západní Nigérie, aby jej postavila do kontrastu s britskou angličtinou. Někdy jsou významy igboských slov vysvětleny, většinou je ovšem musíme odvodit z kontextu, což umocňuje vtažení do onoho vzrušujícího a stále trochu tajemného světa před příchodem bílého misionáře. Kambili, stejně jako čtenář, se pohybuje na hranici dvou jazykových kontinentů, které se vzájemně všelijak překrývají a slévají, a vytvářejí tak nové škály uvnitř společenských hierarchií. Když chce například Eugene vzdát hold své rodné vesnici, hovoří s místními v igboštině, zatímco v rámci rodiny pěstuje perfektní britskou angličtinu. U Eugenových spolupracovníků, kteří jsou vzdělání, ale níže postavení, rozeznává Kambili „špinavou“ angličtinu s ostrým igboským přízvukem. Obzvláště patrné je jazykové

uspořádání v případě dědečka, v jehož přítomnosti rodina přepíná mezi jazyky podle toho, jestli ho chtějí do hovoru zahrnout, či nikoli. Jazyk tak v Kambilině světě představuje jedno z mnoha tenkých přediv, která jsou tím méně patrná, čím více rozhodují o privilegiích nebo naopak vyloučení ze skupiny.

Za svými pozorovatelskými postřehy vnímá Kambili hlubší významy, aniž by je ovšem dokázala sama plně vyhodnotit. Závažnost patriarchálního společenského uspořádání se vyjevuje převážně až ve druhém plánu, jako kulisa bezprostředních prožitků a divoce proměnlivých citů. Kambili zakouší lásku rodičovskou, bratrskou i partnerskou, její křehkou duší zmítá strach i puzení objevovat. Tento vír Kambiliny spontánní každodennosti čtenáře nasaje a chvíli bezstarostně unáší, aby je pak s o to větší silou vymrštil na tvrdou skálu bigotního šovinismu. Právě tato nejednoznačnost, rozptýlenost a zároveň všudypřítomnost teroru společenských norem může vést čtenáře k vlastnímu objevování a tázání po příčinách nespravedlností. Pokud se „zlo“ nenachází v konkrétních lidech, ale ve vztazích mezi nimi, pak nám Kambilino vyprávění může ledacos prozradit o vztazích kolem nás samých. A třeba nás i motivovat k tomu, abychom se na svět dívali s onou univerzální laskavostí, kterou Adichieová ve svých textech zvěstuje.

Autor je literární kritik.

